

MIROSLAW BABIARZ¹, PAWEŁ GARBUZIK²

Edukacja ekologiczna jako priorytet w nauczaniu dzieci i młodzieży

Environmental Education as a Priority in Teaching Children and Young People

¹ Doktor habilitowany profesor UJK, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Wydział Pedagogiczny i Artystyczny, Instytut Edukacji Szkolnej, Polska

² Magister, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Wydział Pedagogiczny i Artystyczny, Instytut Edukacji Szkolnej, Polska

Streszczenie

Poniższy tekst ukazuje, czym jest edukacja ekologiczna, jak jej priorytety zostały sformułowane w Narodowej Strategii Edukacji Ekologicznej. Ponadto przedstawia płaszczyzny, na których odbywa się przyswajanie wiedzy z tego zakresu. Następnie omówiony został raport z badania stanu wprowadzania treści edukacyjnych w programach kształcenia na wszystkich etapach edukacji formalnej.

Słowa kluczowe: edukacja ekologiczna, Narodowa Strategia Edukacji Ekologicznej, edukacja ekologiczna w edukacji formalnej

Abstract

The following text shows what environmental education is, as its priorities have been formulated in the National Strategy for Environmental Education. In addition, it shows the areas in which knowledge is acquired in this field. Next, a study report on the state of educational content introduction in education programs at all stages of formal education was discussed.

Keywords: ecological education, National Strategy of Ecological Education, ecological education in formal education

Wstęp

Edukacja ekologiczna jest dziedziną zajmującą się wychowaniem oraz działalnością edukacyjną kształtującą postawy i poglądy wobec otaczającego świata oparte na szacunku do środowiska. Uwrażliwia na problemy i zagrożenia przyrody naturalnej, prezentuje ich przyczyny i skutki, uczy sposobów ich rozwiązywania oraz odpowiedzialności za środowisko. Ponadto edukacja ekologiczna powinna mobilizować do podejmowania różnego rodzaju działań proekologicz-

nych, zarówno osobistych, jak i grupowych (Pawłowski, 2008, s. 381). Edukacja ekologiczna staje się ważnym elementem edukacji obywatelskiej, która zmierza do stworzenia społeczeństwa rozumnego i akceptującego zasady zrównoważonego rozwoju, potrafiącego ocenić stan bezpieczeństwa ekologicznego oraz aktywnie uczestniczącego w procesie decyzyjnym związanym ze środowiskiem naturalnym.

Najważniejszym polskim dokumentem w całości poświęconym edukacji ekologicznej jest Narodowa Strategia Edukacji Ekologicznej. Dokument ten uznaje edukację ekologiczną za zobowiązanie międzynarodowe oraz identyfikuje i hierarchizuje cele edukacji ekologicznej, do której należą:

- „kształtowanie pełnej i wieloaspektowej świadomości oraz budzenie zainteresowania powiązanymi kwestiami: społecznymi, politycznymi, ekonomicznymi i ekologicznymi;

- umożliwianie zdobywania wiedzy oraz umiejętności, które są konieczne dla ochrony środowiska i poprawy jego stanu;

- tworzenie proekologicznych wzorców zachowań oraz kształtowanie postaw, wartości i przekonań, które zapewniają troskę i możliwość ochrony środowiska;

- upowszechnianie idei rozwoju zrównoważonego we wszystkich sferach życia, uwzględniając: edukację, pracę i wypoczynek – objęcie edukacją ekologiczną wszystkich obywateli Rzeczypospolitej Polskiej;

- wdrażanie edukacji ekologicznej jako edukacji interdyscyplinarnej na etapach edukacji formalnej i nieformalnej;

- tworzenie programów edukacji ekologicznej na szczeblach administracyjnych na poziomie: województw, powiatów i gmin;

- promowanie dobrych metod, pomysłów i doświadczeń z zakresu metodyki i edukacji ekologicznej” (Narodowa Strategia Edukacji Ekologicznej, 2001, s. 8).

Edukacja ekologiczna odbywa się na dwóch płaszczyznach. Pierwsza z nich związana jest z systemem edukacji i kształcenia od poziomu przedszkolnego po szkolnictwo wyższe. Podstawą funkcjonowania edukacji formalnej są specjalistyczne podręczniki, informatory oraz różnego rodzaju środki wprowadzające elementy edukacji ekologicznej do treści szkolnych, tj. organizowanie olimpiad i konkursów wiedzy o przyrodzie, tworzenie klas z autorskim programem z zakresu ochrony i kształtowania środowiska, tworzenie kierunków studiów lub specjalności związanych z ekologią. Druga płaszczyzna edukacji ekologicznej to edukacja nieformalna, która może się dokonywać przez oddziaływanie bierne lub czynne. Pierwsze oddziaływanie wiąże się z wykorzystaniem środków masowego przekazu, opracowaniem materiałów w postaci ulotek, broszur, informatorów czy książek dostosowanych do poziomu wykształcenia i wieku. Ponadto przeprowadza się różnego rodzaju szkolenia, wystawy realizowane na różnych szczeblach, od lokalnego po globalny, przy okazji różnorodnych wydarzeń eko-

logicznych. Oddziaływanie czynne wiąże się z aktywnym uczestnictwem edukacyjnym przejawiającym się w organizacji przedsięwzięć zarówno o charakterze masowym, jak i lokalnym (Hłobił, 2010, s. 91).

„Kwestię edukacji ekologicznej (przyrodniczej) można rozpatrywać na trzech poziomach: kognitywnym, emocjonalno-wolitywnym oraz behawioralnym. Poziom kognitywny odnosi się do przekazywania wiedzy przyrodniczej. Poziom emocjonalno-wolitywny pobudza i kształtuje moralność na problemy przyrody, natomiast behawioralny kształtuje postawy. Wydaje się zatem zasadne stwierdzenie, iż najbardziej efektywne działania w kontekście kształtowania postaw społeczeństwa można odnieść, odwołując się do poziomu behawioralnego w prowadzonej edukacji oraz emocjonalno-wolitywnego. Adekwatnie do tych dwóch poziomów edukacja może być prowadzona za pomocą aktywnych metod. Biernie metody edukacji opierają się głównie na działalności wydawniczej, opracowaniach multimedialnych, tworzeniu ścieżek edukacyjnych i uczestnictwie w wystawach oraz konkursach, dominuje w nich aspekt wiedzytwórczy, nie ma jednak gwarancji, że będą one oddziaływać na postawy” (Wajchman, Borzyszkowski, Matulewski, 2014, s. 128).

Rozwinięcie

Szkoła jako instytucja kształtująca u uczniów pozytywne postawy musi zwracać uwagę na odpowiednią edukację ekologiczną swoich wychowanków. Programy nauczania, które zawierają bogate treści związane z ochroną przyrody, wyznaczają procesowi dydaktyczno-wychowawczemu wiele zadań związanych z realizacją celów poznawczych, kształcących i wychowawczych. Przede wszystkim należy utrwalić i pogłębić u uczniów przekonanie o konieczności ochrony przyrody oraz o rekultywacji środowisk zdegradowanych. Istotne jest również modelowanie pozytywnych cech osobowości wychowanków poprzez aktywne ich włączenie w prace na rzecz przyrody. Równie skutecznym sposobem na kształtowanie postaw jest oddziaływanie eksperymentalne polegające na wywołaniu u uczniów pozytywnych relacji i zachowań. Edukacja ekologiczna powinna kształtować u wychowanków świadomość ekologiczną rozumianą jako odpowiedzialność za dobro otaczającej nas przyrody.

Jednak w toku nagromadzenia treści nauczania przewidzianych dla poszczególnych klas edukacja ekologiczna schodzi na dalszy plan, ustępując miejsca ważniejszym według nauczycieli treściom kształcenia. W związku z tą sytuacją w roku szkolnym 2010/2011 zostało przeprowadzone przez Ośrodek Działań Ekologicznych „Źródła” badanie realizacji edukacji ekologicznej w edukacji formalnej na różnych szczeblach. Celem badania była diagnoza aktualnego sposobu realizacji treści ekologicznych oraz uzyskanie informacji na temat potrzeb i oczekiwań nauczycieli w związku z prowadzeniem zajęć o tej tematyce. Powstały w 2011 r. raport z powyższego badania określa, iż 92% ankietowanych

przyznaje, iż w procesie kształcenia wykorzystuje tematykę ekologiczną. Przede wszystkim są to lekcje wynikające z programu nauczania (94% nauczycieli klas I–III, 90% nauczycieli klasy IV–VI szkół podstawowych, 87% nauczycieli gimnazjum, 82% nauczycieli szkół ponadgimnazjalnych). W przedszkolach zaś najczęściej podejmowanym działaniem (86%) były zajęcia terenowe (w lesie, parku, ogródku itp.). Ta forma aktywności nie jest aż tak popularna w nauczaniu szkolnym (77% w szkołach podstawowych, 58% w gimnazjach, a tylko 49% w liceach). Niewielką popularnością cieszy się organizacja koła ekologicznego – zaledwie 38% w szkołach podstawowych, 31% w gimnazjach i jedynie 18% w liceach. Minimalne zainteresowanie wzbudzają nowoczesne metody przekazywania treści ekologicznych, tj. prowadzenie bloga czy strony internetowej dotyczących tych zagadnień (Wychowalek, Świderek, 2011, s. 4).

Powyższe badanie wskazuje, iż nauczyciele, którzy przekazują treści ekologiczne zawarte w programach, w większości (69%) podejmują różnego rodzaju formy kształcenia, by lepiej i efektywniej przekazywać uczniom wiedzę o ekologii oraz pogłębić zakres własnej wiedzy w tej dziedzinie. 55% spośród nich uczestniczyło w warsztatach, kursach i szkoleniach, 40% – w seminariach i szkoleniach, zaś 8% – w studiach podyplomowych. Ponadto 64% badanych nauczycieli zamierza w przyszłości korzystać z dostępnych form kształcenia w zakresie edukacji ekologicznej (Wychowalek, Świderek, 2011, s. 4).

W procesie nauczania ważny jest sposób przekazywania uczniom wiedzy. Im bardziej ciekawa metoda pracy, tym więcej treści uczniowie są w stanie zapamiętać. Jednak raport z badania stanu edukacji ekologicznej wskazuje, iż nauczyciele najczęściej wybierają formę wykładu/pogadanki (70%), która jest mało atrakcyjna dla ucznia, co tym samym wpływa na niską efektywność przyswajania wiedzy (Wychowalek, Świderek, 2011, s. 6). Treści ekologiczne są tak różnorodne i ciekawe, iż można zastosować takie metody nauczania, które sprawiają, iż nauka o otaczającej przyrodzie będzie przyjemna, interesująca czy nawet zabawna. Zwykle przekazywanie wiedzy poprzez wykład nie przyniesie oczekiwanych skutków. Ważne, by wdrożyć uczniów do współpracy przy omawianym zagadnieniu, np. poprzez przygotowanie materiałów dydaktycznych w postaci plastycznej, organizację konkursów wiedzy o ekologii czy wycieczek szkolnych do ciekawych pod względem ekologicznym miejsc. Oprócz metody pracy z uczniami ważna jest także poruszana tematyka. Według ankietowanych nauczycieli najczęściej na lekcjach omawiane są zagadnienia związane z odpadami, ekologią w życiu codziennym i ochroną przyrody, natomiast praktycznie pomijane są takie kwestie, jak: zmiany klimatyczne, edukacja konsumencka oraz zrównoważony rozwój (Wychowalek, Świderek, 2011, s. 11).

Znaczna część badania dotyczyła wsparcia nauczycieli w realizacji edukacji ekologicznej, której zadaniem było sprawdzenie, czy nauczyciele proszą o wsparcie (finansowe, organizacyjne, informacyjne) oraz czy i od kogo je

otrzymują (władze szkoły, inni nauczyciele, władze samorządowe, organizacje pozarządowe i inne instytucje). „13% nauczycieli zadeklarowało, że nie potrzebuje żadnego wsparcia w realizacji edukacji ekologicznej. 82% potwierdziło, że takiego wsparcia oczekuje, przy czym 87% z nich oczekuje wsparcia finansowego (np. sfinansowania kosztów dojazdu, pomocy dydaktycznych), 42% oczekuje wsparcia organizacyjnego (np. pomocy w organizacji wycieczki lub konkursu), 55% – wsparcia informacyjnego/merytorycznego (np. dostarczenia wiedzy na konkretny temat) [...] Ponad połowa nauczycieli nie prosiła nikogo o wsparcie informacyjne i merytoryczne. W przypadku współpracy nauczycieli z organizacjami pozarządowymi, o wsparcie finansowe nie prosiło 80% nauczycieli, o organizacyjne 76%, o merytoryczne 71%, a o codzienne wspieranie idei – 87%. Nauczyciele nie byli też chętni prosić władze samorządowe o inne wsparcie niż finansowe: o wsparcie organizacyjne nie prosiło 64% z nich, o wsparcie informacyjne 57%, o codzienne wspieranie idei – 72%. Tam, gdzie nauczyciele poprosili samorząd o takie wsparcie, tam je otrzymywali: 30% otrzymało wsparcie organizacyjne, 39% informacyjne, 24% wsparcie w codziennym promowaniu idei, i tak jak wspomniane było już wcześniej, 33% otrzymało wsparcie finansowe” (Wychowalek, Świderek, 2011, s. 17).

Z omawianego badania wynika, iż należy wspomagać nauczycieli w bardziej efektywnym przekazywaniu wiedzy dotyczącej środowiska naturalnego. Przede wszystkim pomocne mogą się stać szkolenia i kursy prezentujące nowoczesne metody przekazywania treści ekologicznych. Należy skłaniać nauczycieli do większej kreatywności w doborze tematyki zajęć, by wykraczały one ponad treści obowiązujące w programach nauczania. Ważną rolę odgrywają tu organizacje pozarządowe i inne instytucje zajmujące się problematyką społeczną, które mogą wyjść z inicjatywą do placówek edukacyjnych, zgłaszając chęć współpracy oraz pomocy w realizacji zadań z zakresu edukacji ekologicznej w szkołach i przedszkolach. Mogą być to zarówno formy wsparcia dla nauczycieli w postaci szkoleń, kursów czy konsultacji, dostarczanie materiałów dydaktycznych, jak i współpraca przy realizowanych w szkołach różnego typu projektach z zakresu kształcenia ekologicznego.

Podsumowanie

Kształtowanie świadomości ekologicznej w pierwszej kolejności należy do rodziny, jednak to szkoła staje się dla młodego człowieka punktem odniesienia, a zasady w niej poznane zostawią ślad na całe życie. Ważne, by od najmłodszych lat uczyć dzieci, iż jesteśmy częścią przyrody, że musimy o nią dbać, abyśmy my i przyszłe pokolenia mogli się cieszyć z jej dobrodziejstw. Należy pokazać, iż nawet w najmłodszym wieku można się przyczynić do dobra środowiska, należy włączać dzieci i młodzież w różnego rodzaju akcje proekologiczne, aby ukształtować w nich właściwą postawę wobec przyrody. Edukacja ekologiczna

powinna odgrywać ważną rolę także w późniejszych etapach nauczania, gdyż dzięki temu na stałe zakorzenią się w świadomości młodego człowieka potrzeby dbania o środowisko i wrażliwość na jego potrzeby. Kształcenie proekologicznych zachowań u uczniów sprawi, iż będą zwracać uwagę na dobro przyrody, co wiąże się z obniżeniem negatywnego wpływu człowieka na przyrodę naturalną, a co za tym idzie – zmniejszenie nakładów na usuwanie zagrożeń i zanieczyszczeń dla środowiska.

Aby poprawić efektywność kształcenia ekologicznego, należy przygotować nauczycieli do właściwej pracy z uczniami w obrębie tej tematyki. Powinni oni podnosić swoje kwalifikacje w tej dziedzinie, często uczestniczyć w szkoleniach, kursach, konferencjach czy seminariach, które pozwolą im zdobyć wiedzę konieczną, by przygotować się merytorycznie do zajęć oraz w atrakcyjny sposób przekazywać wiedzę ekologiczną uczniom. Dyrektorzy szkół powinni motywować nauczycieli do podnoszenia kwalifikacji i stwarzać warunki do współpracy z innymi nauczycielami oraz instytucjami zajmującymi się problematyką ekologiczną, aby wspólnie dbać o wykształcenie młodego pokolenia wrażliwego na dobro przyrody.

Literatura

- Hłobił, A. (2010). Teoria i praktyka edukacji ekologicznej na rzecz zrównoważonego rozwoju. *Problemy Ekorozwoju*, 5 (2), 87–94.
- Narodowa Strategia Edukacji Ekologicznej (2001). Warszawa: Ministerstwo Środowiska.
- Pawłowski, A. (2008). *Rozwój zrównoważony, idea, filozofia, praktyka*. Lublin: Komitet Inżynierii Środowiska PAN.
- Wajchman, S., Borzyszkowski, W., Matulewski, P. (2014). Rola edukacji przyrodniczo-leśnej w kształtowaniu postaw społeczeństwa. W: M.K. Terlecka (red.), *Edukacja ekologiczna. Wybrane problemy* (s. 127–136). Krosno: Armagraf.
- Wychowalek, K., Świderek, G. (2011). *Kto ma czas na ekologię? Raport z badania edukacji ekologicznej w edukacji formalnej*. Łódź: Stowarzyszenie Ośrodek Działań Ekologicznych „Źródła”.